

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF ECOTOURISM IN FORISH DISTRICT

*Nilufar Erkinova**3rd-year student of the Geography and IBE program**Jizzakh State Pedagogical University*

ABOUT ARTICLE

Key words: Forish district, tourist sites, Sovurbel pass, natural monuments, pilgrimage site, natural heritage, Khonbandi dam, Khonbandi waterfall, Eastern biota juniper, “Nurata Mountain Nut-Fruit” nature reserve.

Abstract: This article presents a comprehensive study of ecotourism sites in the Forish district, along with proposals and recommendations for their development.

Received: 03.06.25**Accepted:** 05.06.25**Published:** 07.06.25

FORISH TUMANIDA EKOTURIZMNI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

*Nilufar Erkinova**Geografiya va IBA yo'nalishi 3-kurs talabasi**JDPU*

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Forish tumani, turistik obyektlar, Sovurbel dovoni, tabiiy yodgorliklar, ziyoratgoh, tabiiy yodgorlik, Xonbandi to'g'oni, Xonbandi sharshara, Sharqiy biota archasi, “Nurota tog' yong'oqzor-meva” qo'riqxonasi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada, Forish tumani hududida ekoturistik obyektlari kompleks o'rganilgan va ularni rivojlantirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЭКОТУРИЗМА В ФОРИШСКОМ РАЙОНЕ

*Нилуфар Эркинова**студентка 3 курса направления География и ИБО**Джизакского государственного педагогического университета*

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Форишский район, туристические объекты, перевал Совурбель, природные памятники, место паломничества, природное наследие, плотина Хонбанди, водопад Хонбанди,

Аннотация: В данной статье комплексно изучены экотуристические объекты на территории Форишского района, а также разработаны предложения и рекомендации по их развитию.

можжевельник восточной биоты,
заповедник «Нуротинские орехово-
фруктовые горы».

Forish tumani turistik obyektlari rang-barang bo'lib, tog', adir, cho'l va ko'l tabiati hamda tabiiy yodgorliklar va ziyoratgoh hududlarni ko'pligi bilan ajralib turadi. Bu yerda 100 dan ortiq tabiiy yodgorlik va ziyoratgohlar bor bo'lib, ularni har birini alohida-alohida o'rganish va turizmdagi ahamiyati jihatida baho berilishi lozim.

Forish tumanining markaziy qismlarini Nurota tog'lari egallagan. Nurota tog'i sharqdan-g'arbga tomon 264 km masofaga cho'zilgan bo'lib, eng baland nuqtasi Uxum va Majurum soylar boshlanadigan Hayotboshi cho'qqisi (2169 m) hisoblanadi. Hayotboshi cho'qqisi tog'ning markaziy qismida joylashgan. Tog'ning markaziy qismi, sharqiy va g'arbiy qismlarga nisbatan baland bo'lib, o'rtacha balandligi 1750 m ni tashkil qiladi. Bu qismda Hayotboshi (2169 m) cho'qqisidan tashqari, Katta Fozilmon (2134 m), Qarchig'ay (2105 m) kabi cho'qqilar ham bor.

Nurota tizmasining janubi-sharqiy qismini Qo'ytosh tog'lari ishgo'l qilgan. Qo'ytosh tog'lari shimoli-g'arbda Sovurbel dovonidan janubi-sharqda Sangzor daryosigacha boradi. Qo'ytosh tog'larining uzunligi 70 km, o'rtacha balandligi 1260 m ni tashkil qiladi.

Sovurbel dovoni (1162 m) Forish tumanining markazi Bog'don shaharini, Qarobdol va Garasha kabi aholi punktlari bilan bog'lab turadi. Sovurbel dovoni bahor faslida tabiatining go'zalligi bilan kishini o'ziga maftun etadi. Sovurbel dovonining shimoliy yonbag'iridagi buloq bo'yida yo'lovchilar dam olishi uchun choyxonalar ham qurilgan. Bu dovon orqali o'tuvchilar ko'p bo'lgani (taxminan bir kunda 1000 kishidan ko'proq) uchun hordiq chiqaradigan joylar va kempinglar barpo etilsa yaxshi samara beradi. Shuningdek, dovonda ba'zi yillari qish qattiq kelganda, qalin qor bilan qoplanib, transport qatnovi to'xtab qolish holatlari ham kuzatilgan.

Sovurbel dovonidan shimolda Nurota tizimiga tegishli bo'lgan Xonbandi tog'i joylashgan. Xonbandi tog'ining uzunligi 15 km, kengligi 1,5-2,0 km, baland nuqtasi 420-450 m. Xonbandi tog'ining shimoliy yonbag'iri tik va qisqa, janubiy yonbag'iri nisbatan qiya va uzun. Ushbu tog' yonidagi va tog' oralig'idagi tekisliklar qalin prolyuvial va allyuvial yotqiziqlari bilan qoplangan.

Xonbandi tog'i yonbag'rida X asrning oxirlarida Qoraxoniylar hukmronligi davrida qurilgan Xonbandi to'g'oni bo'lib, bugungi kungacha yaxshi saqlanib kelingan. Xonbandi to'g'oni Forish tumani Bandi shaharchasining shimoliy yonbag'rida joylashgan. Xonbandi to'g'oni dara oldini to'sib, taroshlangan granit toshlaridan berchlanib qurilgan. Xonbandi to'g'onining pastki qismi qisqaroq 24,35 metrni, yuqori qismi 51,75 metrni tashkil qiladi. To'g'on balandligi 15,25 metrdan iborat bo'lib, suv to'lganda uzunligi 1,5 km ga yetadigan suv omborni hosil qiladi (Og'a Burgutli, 2008). Xonbandi to'g'oni bahor oylari to'lib, suvlari sharshara ko'rinishda tepadan pastga oqib tushadi. Xonbandi to'g'onidagi ushbu sharsharaning eni salkam 52 m ni, balandligi esa 15 m ni

tashkil etadi. Mutaxassislarning aniqlashicha, mazkur to'g'on inshooti O'rta Osiyo - ko'hnna Turon xalqlari bunyod etgan sug'orish inshootlari orasida eng qadimgisidir.

Shu o'rinda Xonbandi sharsharasini ba'zi bir jihatlariga ko'ra Afrikadagi Viktoriya sharsharasiga taqqoslasa bo'ladi. To'g'ri, nam tropik o'rmonda joylashgan Viktoriya sharsharasining o'lchamlari (eni 1800 m va balandligi 120 m) va suv hajmi bo'yicha Xonbandi sharsharasidan bir necha 100 barobar kattadir. Lekin maftunkorligi jihatidan o'xshash tomonlari bor. Viktoriya sharsharasining gumburlovchi tovushlari 20 km lik masofadan ham eshitilsa, Xonbandi sharshara atrofini yalang tekisliklar egallaganligi sababli 10 km lik masofadan ko'rish mumkin. Xonbandi sharsharasi bahor va yoz faslining boshlarida arid hududli mintaqaga hayot baxsh etib turadi. Xonbandi sharsharasini tomosha qilish va dam olish maqsadida, bahor faslida ko'plab mahalliy sayyohlar tashrif buyuradilar.

Kelgusida Xonbandi sharsharasi va unga tutash bo'lgan Nurota tog'lar tabiati hamda Aydar-Arnasoy ko'llar tizimini tomosha qilishni o'z ichiga olgan ekomarshrut loyihasi ishlab chiqilsa, bu o'z navbatida xorijiy va mahalliy sayyohlarni eng ko'p jalb qila oladigan yo'nalishlaridan biriga aylanar edi.

Qadimda ota-bobolarimiz tomonidan suv yig'ish maqsadida qurilgan bunday gidrotexnik inshootidan, hozirgi kunda ham foydalansa bo'ladi. Soy suvlari va sel suvlarini bahor faslida, foydasiz oqib ketishini oldini olish lozimdir. Buning uchun oqar suvlar hajmini hisobga olgan xolda, yuqorida ko'rib o'tgan Xonbandi to'g'oniga o'xshash to'g'onlar qurish lozim. To'g'onlar o'z navbatida, vaqti-vaqti bilan yuz berib turadigan suv toshqinlarini (masalan, G'allaorol tumani hududidagi 2012 yilgi talofatli sel toshqini) oldini oladi va suv tanqis bo'ladigan yoz faslida qishloq xo'jalik yerlari hamda chorva mollarini sug'orish tizimini yaxshilab, iqtisodiy samaradorlikni oshiradi.

Nurota tog' tizmasining markaziy va janubiy yonbag'irlarida "Nurota tog' yong'oqzor-meva" qo'riqxonasi joylashgan. Qo'riqxona hududi va uning atroflarida tabiati hamda tabiiy yodgorliklari, tog'ning boshqa hududlariga qaraganda yaxshi saqlanib qolingan.

Majurumsoy qishloq hududida O'rta Osiyo mintaqasida juda kam uchraydigan daraxt - Sharqiy biota archasi yaxshi saqlanib qolingan. Yoshi taxminan ikki ming yildan ziyod bo'lgan mazkur biotani mahalliy xalq savri kabud - "yashil savr" deyishadi. Uning aylanasi salkam 10 metrni tashkil etadi. Bu ko'p yillik mevali va manzarali daraxtlar tabiiy yodgorlik sifatida Nurota qo'riqxonasining muhofaza qilinadigan hududi sifatida qo'riqlanadi.

Mutaxassislarning fikricha, uzoq o'tmishda bunday archalar Nurota tog'lari hududida, xususan uning eng baland qismida joylashgan Majurumsoy qishlog'i atrofida tog'larda juda ko'p bo'lgan. Tog'dagi archazorlar muhofaza qilinmaganligi va ulardan qurilish materiali hamda o'tin sifatida ayovsiz foydalanish natijasida archazorlar keskin kamayib ketgan. O'sha qadimgi

davrlardan saqlanib qolgan yagona archa Majurumsoy qishlog'ining o'rta qismida joylashgan va aynan mana shu holat uning saqlanib qolishiga asos bo'lgan. Mahalliy xalq orasida Iskandar Zulqarnayn g'arbdan kelib, Ustrushonaga yurish boshlaganda mazkur daraxt tagida askarlari bilan dam olgan degan gap bor.

Ilmiy adabiyotlarda ushbu daraxtni sovur archa deyishadi va u 1400-2500 m balandlikda o'sadi. Ba'zi ma'lumotlarga ko'ra sovur archa ikki ming yildan ko'proq umr ko'radi. Archa daraxtining turli qismlaridan tabobatda ham foydalanishadi. Masalan, archa qubbalaridan turli moddalar, efir moyi, qatron, qand, mum va organik kislotalar olingan. Qubbasiining damlamasi tabobatda siydik haydovchi, balg'am ko'chiruvchi va ovqat hazm qilishni yaxshilovchi dori sifatida ishlatiladi. Archadan olinadigan efir moyi jarohatni davolashda qo'llaniladi.

Uxum, Sintobsoy va Ustun qishloqlarida ham Aleksandr Makedonskiy bilan bog'liq bo'lgan joylar, 1000 yoshli daraxtlar davlat muhofazasi ro'yxatiga olingan. Qo'riqxonada hududidagi Osrafsoyida qoyatoshlarda chizilgan qadimiy rasmlar saqlanib qolingan.

Andagin qishlog'ida davlat muhofazasiga olingan mo'tabar qadamjolardan biri "Hazrati Eshon xalifa" ziyoratgohi bor. "Hazrati Eshon xalifa" ziyoratgohi Jizzax shahridan 120 km, tuman markazi - Bog'don shaharchasidan 45 km shimoli-g'arbdagi uzoqlikda joylashgan. Qishloq atrofidagi tabiiy landshaft deyarli o'zgarmagan, tabiati nihoyatda go'zal, baland tog'lar, sersuv buloqlar ko'p.

"Hazrati Eshon xalifa" ziyoratgohi Andagin qishlog'ining o'rta qismida joylashgan. Bu manzilni so'ngi makon tutib, avliyolik maqomiga erishgan aziz zotning ismlari Jaloliddin ibn Abdukarim bo'lgan. Piri komil e'tiqodi bilan o'zgalarga namuna bo'lgan, butun hayotini ilm, ma'rifat va donishmandlikka bag'ishlagan. Aziz zotning hujralarida eski buyra, kitoblar taxlangan taxta va yostiqlardan boshqa narsa bo'lmagan.

Ziyoratgohni hozirgi hududi salkam 0,5 gektarni tashkil etadi. Mazkur madaniy meros ob'ekti hozirda qayta qurilmoqda. Ziyoratgoh hovlisida ajoyib buloq va kichik hovuz bor. Buloq suvi shifobaxsh xususiyatga ega bo'lib, undan doimo toza zilol suv oqib turadi. Hovuzda relikt hisoblangan gulmohi baliqlari ko'p.

So'ngi yillarda muqaddas qadamjo atrofi yanada obodonlash turildi va turli xil archa daraxtlari hamda gullar o'tqazildi. Ziyoratgoh hovlisida bir nechta qadimiy tut va yong'oq daraxtlari bor. Keksa daraxtlarning yoshi taxminan 250-300 yilni tashkil qiladi.

Bu joylarning tabiati, ziyoratgohlarni hamda mahaliy aholining turmush tarzini tomosha qilish maqsadida xorijdan ko'plab sayyohlar tashrif buyuradilar. Sayyohlarga xizmat qilish maqsadida "Asraf", "Andagin", "Uxum" va "Xayot" qishloqlarida 4 ta uy-mexmonxonalar tashkil qilingan.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Forish tumani tog‘lari va tog‘ oldi tekisliklarida turistik marshurt yunalishlari ishlab va turistik obyektlarni kompleks o‘rgangan holda – hududda xalqaro tog‘ turizmini rivojlantirish mexanizmlarini rivojlantirish mumkin bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ёўдалов М.Р. Жиззах вилояти табиатини муҳофаза қилиш. Тошкент: “Фан ва технология”, 2014
2. G‘o‘dalov M.R., Muxamedov O.L. Tabiatni muhofaza qilish: muammo va yechimlar. Guliston 2021 y
3. Хакимов Қ., Ёўдалов М. Жиззах вилояти географияси. – Жиззах: Сангзор, 2006.
4. Erkinova Nilufar. Forish tumani hududidagi soylar va ularning ekologik holati. Geografiya va tabiiy resurslar jurnali. 02-son, 2025-yil
5. Erkinova Nilufar. Forish tumani hududidagi cho‘llash muammosi va uni bartaraf etish yo‘llari. Geografiya va tabiiy resurslar jurnali. 02-son, 2025-yil